

nictvím pošty (forma zločinnosti dosti rozšírená ve Spojených štátech) činí ztrátu průměrně vyšší než 68 milionů dolarů ročně. Komise vyzdvihuje jako význačný fakt, že obyvatelé Spojených států platí ročně, aby se zajistili proti zločinnosti, obnos vyšší než 106 milionů dolarů. Tyto cifry jsou oporou pozorování, o němž jsme dříve mluvili vzhledem k stálému vzrůstu *rafinované zločinnosti* ve Spojených štátech.

Wharton: Treatise on Criminal Law, 3 svazky, 1912.

Bishop: New Commentaries on the Criminal Law, 2 svazky, 8. vyd. 1892.

May: Criminal Law, 2. vyd. 1893.

Clain: Criminal Law, 2 svazky 1897.

The Penal Code of the State of New York, vyd. Parker 1904.

The Penal Code of California, vyd. Dering.

Z časopisů: Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology, Chicago.

Michigan Law Review.

Mnoho materiálu obsahuje také německý spis: *Liszt-Crusen*: Das Strafrecht der aussereuropäischen Staaten, 1899, str. 221, 535 násl.

Sociálne postavenie uhorského obyvateľstva,

zvlášť neslobodného, počiatkom XIII. stor. podľa Regestru
varadínskeho.

Jozef K a r p a t (Bratislava*).

Prvá polovica XIII. stor. je pre vývoj sociálneho postavenia obyvateľstva v Uhorsku dobou najvyšš pozoruhodnou. Spôsobily to súčasné politické pomery.

Uhorský štát nachádzal sa v prerode. Stará forma štátu patrimoniálneho nevyhovovala pokročilejším už pomerom. Súčasne uplatňovali sa v Uhorsku dozvuky západoeurópskych vlivov feudálnych, ktorým dali voľný priestor zvlášť rozhárané pomery za vlády Ondreja II. Niekdajšieho patrimoniálneho monarchu olupovali politicky mocní predáci o posledné zbytky moci: panovník hľadal záchranu v donáciách, chcúc si takto pripútať obdarených. Ale dosiahol priamo opaku: donáciami obohatení drobní šľachtici, vojáci a úradníci založili na darovaných im statkoch svoju politickú moc. Statky, vtedy jediný prameň bohatstva, vyniesli týchto zbohatlíkov na povrch politického života. Vznikla z nich mocná šľachta veľkostatkárska, ktorá hrozila strhnúť na seba všetku verejnú moc. Kráľovská

*) Tema toto je výťahom z pojednania o postavení uhorského obyvateľstva poč. XIII. stor. dľa Regestru varadínskeho, ktoré bolo spracované v rámci seminára dejín práva stredoeurópskeho prof. Dr. R. Rauschra na práv. fak. univ. Komenského v Bratislave.

moc upadala, súc obmedzovaná veľkostatkármi i držiteľmi verejných úradov, ktorí počali hľadiť na svoje funkcie ako na súkromný majetok panovníka, daný im v dedičné, neodňateľné léno. V protive k západoeurópskému lennému sriadeniu však neboli títo lenníci viazaní voči panovníkovi k primeraným protislužbám, čo zase posílilo ich postavenie. Ale tiež četné immunity, udeľované zpočiatku hlavne cirkvi, otriasaly postavením panovníka. Hrozilo nebezpečie, že panovník bude v moci úplne obmedzený a vládu strhne na seba kasta ctižiadostivých veľkostatkárov.

Tento vývoj však nebol dovršený: feudalizmus nemohol sa v Uhorsku praktický osvedčiť, lebo Uhorsko bolo — v porovnaní s ríšou rímsko-nemeckou — málo rozsiahle. Ale pôsobilo tu i to, že v dobe, kedy feudálne myšlienky sa v Uhorsku začínaly uplatňovať, boly to už len dozvuky starého feudalizmu, na troskách ktorého klúčily v západnej Európe nové myšlienky. Bola to reakcia proti starému súkromnoprávnemu nazieraniu na verejnú moc: prameňom tejto moci nemal byť v budúcnosti kráľ, ale nadradený subjekt: štát, územný celok. Držiteľom moci však mal byť kráľ a slobodní občania vospolok. Z tohoto potom vyplynulo vytvorenie sa stavov, účastniacach sa na vykonávaní verejnej moci: každý stav mal hájiť svoje záujmy. Vývoj urýchlil i rozkvet kultúry: oživením peňažného hospodárstva rozšíril sa blahobyt v širších vrstvách a obrodil kultúrny život.

Bolo preto prirodzené, že tieto nové princípy i v Uhorsku našly ohlas: a síce pomerne o mnoho skorej, než princípy feudálne, ba skôr, než by lenný systém bol zovšeobecnel. Súvisí to zase s pokročilejšími pomermi a vhodnosťou nového systému. Nebolo zaiste žiadnou zvláštnosťou, že uhorská rodová šľachta vzoprela sa ľubovôli menej početnej šľachty veľkostatkárskej a vymohla v Zlatej bulle na kráľovi, ešte skorej než by bolo bývalo neskoro, také ústavné záruky, ktoré zahatily ďalší vývoj lenného systému. Kráľ už v budúcnosti nemal byť oprávnený voľne učiniť jednotlivcov vlastníkmi čiastky verejnej moci: tejto mali sa účastniť s kráľom spolu politicky slobodní občania. Pre prameň verejnej moci vytvoril sa neskôr zvláštny pojem: *Sacra corona regni Hungariae*, zaiste nie odlišný od súčasného pojmu »koruny kráľovstva« a pod., ako územného príp. korporatívneho subjektu, rozšíreného i v ostatnej Európe. Tým i v Uhorsku boly dané podmienky pre vývoj stavovskej formy štátu. Vývoju bol určený nový smer a forma patrimoniálna prešla temer priamo vo stavovskú. Feudálne vlivy prirodzene tiež nezostaly bez účinkov. V tomto smere bolo spôsobené vlivom odštiepenia sa feudálnej šľachty veľkostatkárskej rozdelenie — i keď len faktické — šľachty na vyššiu a nižšiu. Na immunitych však šľachta založila svoju pozemkovú výsof. Ba i korene komitátnej samosprávy možno hľadať v súčasných pomeroch. Panovník síce i naďalej zostal obmedzený, ale z inej

strany: delil sa o moc nie s jednotlivcami, ale s celými spoločenskými triedami.

Tento vývoj pretiahol sa celou prvou polovicou trinásteho storočia, ba i cez ňu. Preto je táto doba obdobím politických i spoločenských nevyhráňeností, kedy dva rôzne princípy sa potieraly, ba často paralelne pôsobili.

Pod vlivom vylíčených politických pomerov vyvíjaly sa prirodzene i *pomery spoločenské*. Zaiste nemožno ešte v tejto dobe hovoriť o stavoch: existovali iba faktické spoločenské skupiny, často nie presne od seba oddelené. Medzi nimi stáli na prvom mieste politicky slobodní majitelia slobodnej (t. j. vlastnej) pôdy: mali zásah do verejných záležitostí a boli povinní vojenskou službou kráľovi. Tvorili šľachtu. Postavením blízki prvej triede boli príslušníci duchovenstva. Druhú skupinu spoločenskú predstavovali súkromnoprávne slobodní držitelia neslobodnej, t. j. cudzej pôdy, za ktorej užívanie boli viazaní istými službami vlastníčkovi pôdy. Do tretej skupiny patrili neslobodní. Pomimo týchto skupín stáli cudzinci a nekresťania. — Vlivom súčasných pomerov však i v týchto sociálnych triedach nastaly zmeny: predne počala sa šľachta po vzniku veľkostatkárskej šľachty štepíť na vyššiu a nižšiu. Cirkev dala podnet k imunitnému sriadeniu. Druhá trieda, zahrňujúca všetkých slobodných nešľachticov, rozkladala sa viacerými smermi: jedni boli povyšovaní medzi šľachtu tým, že dostali slobodné statky, iní primykali sa k novovznikajúcemu z cudzincov stavu mestskému, jednak — a to prevážnym dielom — podliehali pozemkovej výsosti šľachty na imunitách, blížiac sa, ako poddaní k tretej triede neslobodných. Jadro neslobodných, otroci, naopak fakticky stúpili postavením k poddaným, aby s nimi časom splynuli.

V prvej polovici XIII. stor. pravda pomery nedospely k tomuto stupňu, ba naopak: nachádzaly sa v štádiu vývoja. Ráz jednotlivých spoločenských tried sa teprv začínal uvedeným spôsobom meniť, takže pôvodné triedenie obyvateľstva ešte trvalo, ale nebolo už všeobecným. Je preto pozoruhodné sledovať tento vývoj v určitom časovom medzidobí.

K poznaniu týchto pomerov spoločenských veľkou mierou prispela do tejto doby spadajúca veľmi význačná právna pamiatka: *Regestrum varadínske*. Vzniklo v rokoch 1205—1235, nezachovalo sa však na dnešné doby v originále, ale v tlačenom opise z r. 1550. O nové kritické a upravené vydanie postarali sa J. Karácsonyi a S. Borovszky (Budapešť 1903). Regestrum býva spomínané v súvislosti s inštitúciou božích súdov: obsahuje totiž 289 súdnych zápisov varadínskej kapituly, týkajúcich sa prevážnym dielom božích súdov, ktoré boly pred varadínskou kapitulou konané. Kapitula táto zaujímala predné miesto medzi t. zv. loca credibilia, ktoré boly oprávnené ku konaniu božích súdov a vydávaniu vieryhodných listín. Takéto akty boly za značované v protokole, akým je tiež varadínske Regestrum.

Kedže ale hojnou mierou tu bolo označené i postavenie osôb, pred kapitulou sa dostavivších, v niektorých smeroch veľmi presne môžeme usúdiť na súčasné spoločenské pomery.

Trieda politicky *slobodných* je pomerne najriedšie v Regestru spomínaná, lebo šľachtici len riedko sa podrobovali ordálom a pred varadínsku kapitolu chodievali väčšinou len v záležitostiach majetkových. U šľachty začínalo sa už uplatňovať stavovské ctenie: jej postavenie je označované ako »ordo et gradus«. Všeobecne nazývali sa šľachtici »domini«, súdne podliehali len kráľovi, palatinovi, lebo sudcom od kráľa zvlášť delegovaným. Miestami naopak nachádzame zprávy, že sedliaci boli súdení svojim »pánom«, v čom sa zrači počínajúca vrchnostenská právomoc šľachty. Šľachtické statky »terrae hereditariae« sa dedily v rode a ich sudzovanie lebo odkazovanie bolo v rozsiahlej miere obmedzené. — Podobné popredné postavenie zaujímali príslušníci cirkve: požívali privilegia fori. Celibát v tejto dobe ešte všeobecne nedodržiavali. Cirkev bola obdarená hojnými imunitami, vyberala desiatky a mala i nad laikmi rozsiahlu súdnu právomoc v záležitostiach sviatostných a s nimi súvisiacich, zvlášť dedických a venných. Ale i procesy čarodejnícke a travičské náležaly pred cirkevný tribunál.

O mnoho viac zprávy podáva Regestrum o triede súkromnoprávne slobodných, t. j. o slobodných nešľachticoch, ktorí tvorili široké vrstvy vonkovského obyvateľstva ako roľníci a iní dedičania, sediaci na cudzej pôde. Podliehali pravidelnej župnej správe i súdom, boli však osobne slobodní (liberi omnino). Ako charakteristické príznaky kľúčiacej pozemkovej výsosti vyskytujú sa v Regestru spory o slobodu osôb, na ktoré si robili šľachtici nároky ako na poddaných. Svoje nároky zakládali zaiste na tom, že dotýčny roľník sedel na ich pôde, alebo sám pán bol eximovaný. Slobodní nešľachtici delili sa na viac skupín. Najpočetnejšou skupinou boli »iobbagiones«, na ktorých je zvlášť zreteľne pozorovateľný sociálny úpadok nešľachtickej triedy. Sami iobbagiones rozpadajú sa na niekoľko skupín: iobbagiones vlastného slova smyslu boli »iobbagiones castri«, ktorí tvorili stálu hradnú posádku župných sídiel. K tejto vojenskej službe boli povinní za užívanie pôdy, prislúchajúcej ku hradu: často užívali iobbagiones jedného hradu vospolnú pôdu. Zvláštnou skupinou boli »iobbagiones Sancti Regis«, akísi pološľachtíci, potomkovia takých iobbagionov, ktorí od Sv. Štefana dostali slobodnú pôdu, začo boli povinní len vojenskou službou. Boli vyňatí zo župnej správy, podliehajúci priamo kráľovi. Im príbuzní boli »iobbagiones de castrensis exempti«, ktorých podobným spôsobom kráľovia po Sv. Štefanovi povýšili z castrensov. Iobbagiones, konajúci len kratšiu dobu vojenskú službu zvaní boli »iobbagiones descensum comiti persolventes«, lebo boli povinní poskytovať županovi noclah, od čoho boli starší iobbagiones oslobodení.

Priamo v kráľovskej službe stáli »iobbagiones tavernici«. Ale i súkromníkom slúžili na pr. «iobbagiones ecclesiae», ako žoldieri, chrániaci kláštory a pod. — Druhú skupinu slobodných nesľachticov tvorili »castrenses»; boli nižšie postavení než iobbagiones a konali hradske služby, zaiste hospodárske. — Na kráľovských statkoch sedeli »udvornici«, zvaní tiež »ministeriales«, ktorí konali väčšmi hospodárske služby priamo pre kráľovský dvor. V bezprostrednej službe kráľovskej stáli »agazones«, opatrovatelia stajní, »venatores« lovci, »tunnarii regales«, akísi čiašnici a »tributarii reginae« mýtníci na kráľovných statkoch. (Zakľučenie.)

Z p r á v y

Patnásť let ústavy československé. *Svého patnásťého výročí dožíva se naše ústava v době právě pro otázky ústavní velmi pohnuté. Vznikla sice v době neméně dramatické a bohaté událostmi, ale v jednom směru nepochybně méně problematické: tehdy totiž — v důsledku válečného vítězství západních demokracií — nebylo nejmenší pochybnosti o hodnotě demokracie a parlamentarismu jako nejdokonalejších principů státní organizace. To je patrné ze všech tehdy nově vzniklých státních ústav.*

Naše ústava byla vybudována zcela samozřejmě na těchto myšlenkách: svobodní a vzájemně rovní občané účastní se bezprostředně na dosazování členů parlamentu — složeného ze dvou komor v různých obdobích volených a tudíž zpravidla různě politicky obsazených —, parlament volí presidenta republiky a ten jmenuje vládu. Mezi těmito činiteli je zajištěna vzájemná kontrola a mocenské vyvažování. Nezávislé soudnictví a nezávislý nejvyšší kontrolní úřad svoji kontrolní činností doplňují tento systém činitelů nesoucích státní život.

Naši ústavodárci nepřinesli nových myšlenek, ale z tehdejší vládnoucí státovědecké ideologie vhodně vybrali to nejlepší, a to, co našim poměrům a národní povaze podle jejich mínění nejlépe hovělo. A formulovali zvolené zásady vzorným způsobem.

Naše psaná ústava si nezasluhuje, aby při všech kritikách veřejných poměrů bylo voláno po její reformě. Ji se totiž ty kritiky téměř vůbec nedotýkají, neboť směřují proti systému, který se v rámci a začasť i mimo rámec psané ústavy brzo po jejím vzniku ustálil. Můžeme zde mluvit o druhé n e p s a n é ú s t a v ě republiky, která ovšem jubileum neslaví. Hlavní zásadou této druhé ústavy jest, že mezi stát, resp. státní orgány na jedné straně a občana na druhé se vložily trvalé mocenské organizace: politické strany, které se staly nositeli vši moci, všech funkcí a celého veřejného života ve státě. Vedle nich stát i občan takřka mizí. Osoby ve funkcích ústavou zřízených — až na nezávislé soudy — nejsou representanty státu ani ob-